

בס"ד

שיעורי "ליל שישי"

בשיבה"ק ברכת יצחק

שנה י"א

פרשת שופטים

מקח שנת גילה בו חסרון אשר לא פגמה בהנאת הלקוח האם יש כאן אונאה

א. מעשה באדם ששכר מכונית מחבירו לשבוע ימים, לאחר בתום תקופת השכירות השיב את הרכב לבעליו, ואזי המשכיר גילה את אוזנו, שהרכב בו נסע היה ללא רשיון רכב וביטוח, והוא שמח, עבורו שלא נתפס ע"י המשטרה. השיב לו השוכר, שלדבריו עליו לנקות לו מדמי השכירות, שהרי בודאי ששכירות רכב ללא רשיונות מתאימים, אינה שווה לרכב שיש לו רשיונות, ענה המשכיר ואמר בשלמא אם היה מדובר לכתחילה שאתה בא לשכור וחושש לכך שאין לרכב רשיונות, ניחא, אך אחר שהשתמשת ברכב ונהנת כראוי, ולא נפגמה הנאתך, מה ההבדל בין ההנאה של רכב עם רשיונות לרכב שהיה ללא רשיון, הצדק עם מי.

והנה קודם החולנו לדון בשאלה זו, יש לדון שחייב לשלם על השימוש ברכב מצד נהנה והיינו שבכך שהשתמש ברכב, הרי חסך ממון שהיה מוציא עבור רכב אחר, וא"כ גם אם נבוא לטעון שיש חסרון במקח, מ"מ עדיין יש לחייבו לשלם מצד נהנה, אך עדיין יהיה נפק"מ באופן שאילו היה שוכר רכב אחר, לא היה מוציא הוצאה שכזו, נמצא שלא חסך מלוא הסכום שהוציא, האם חייב לשלם את הסכום שהושט עליו בבואו לשכור את הרכב.

שאלה דומה נשאלה, בדבר אדם ששכר חדר במלון, ולאחר ששהה במלון כמה ימים ופנה ללכת לביתו, גילה מאן דהוא את אוזנו שהחדר ששכר אפוף עכברים, אשר שוהים באי אלו פינות החדר, ויש לו לשמוח שלא באו לחלות פניו בעת היותו בחדר, הזדעזע השוכר וביקש את הנהלת המלון שישיבו לו לפחות חלק מדמי השכירות, לעומתו השיבו לו שהרי ס"ס נהנה כדבעי מהשהות בחדר, והנאתו לא נפגמה בכי הוא זה, ולמה יוכל לתבוע החזר של חלק מדמי השכירות.

ב. ובפשטות הסברא נותנת שהצד עם שוכר המכונית והאורח במלון, באשר דמי מקח נקבעים עפ"י ערכם בשוק, ומחובת המשכיר והמלון להודיע על חסרון במקח כגון רכב ללא רשיונות, וחדר שורף עכברים והרי הם פושעים בכך שלא גילו את אוזניהם, ומה להם כי בסופו של דבר לא ניזוק השוכר מהחסרון בדבר המושכר. נשוא לעצמינו מקרה של אדם שקנה חלב מקולקל במכולת, ומשום מה לא השתמש בו כלל וכלל, אלא השליכו לאשפה מסיבה מסוימת, לאחר מכן נודע לו שהחלב שרכש לא היה ראוי לשתיה, וכי נוכל לומר לו שלא מגיע לו דמי החלב שקנה, משום שבלאו הכי הרי לא התכוין להנות מן החלב שקנה, הרי הסברא נותנת שודאי שלא נוכל לומר לו כן, משום ששיויו של המקח נקבע בעצם, ולא עפ"י רמת ההנאה שיש לקונה, וא"כ רכב ללא ביטוח וחדר שורף עכברים, הרי הוא בחפצא שווה פחות, ומה שלא נודע זאת לשוכר אי"ז סיבה שלא לפחות מערכו של החפץ.

הפחית משכירות חוזר מחוסר ידיעה

ג. ומטעם זה נראה גם לפשוט בסיפור שלהלן, מעשה היה באדם שהחזיק ברשותו חמשה חדרים המיועדים להשכרה לנופשים, ובאו ארבעה בני משפחה אחת ושכרו ארבעה מתוך חמשת החדרים לכמה ימים, בסמוך לתחילת ימי החופשה, התקשר האח החמישי אל בעל הצימר בלא לגלות את אוזנו שהוא אחיהם של ארבעת האחים האחרים, והתענין אודות שכירת החדר החמישי שיש לו, נענה בעל הבית ואמר לו אכן נשאר לי חדר פנוי, אך מכיון שיודע אני שבארבעת החדרים האחרים שוהים בני משפחה אחת, הרי מן הסתם עלול אתה להרגיש חוסר נעימות, ואשר על כן אני מפחית סכום הגון מדמי השכירות. וכאן נשאלה השאלה, האם יש כאן אונאה במקח, באשר אילו היה יודע בעה"ב שהדובר עמו הוא האח החמישי השוכרים האחרים ובודאי אין לו חוסר נעימות לשהות במחיצתם, נמצא א"כ שמבחינתו אי"ז חסרון אלא רק מעלה, ואין סיבה להפחית מדמי השכירות. (ואמנם קי"ל להלכה בשו"ע חו"מ סי' רכ"ז סי' ל"ב שאין אונאה בשכירות קרקע, מ"מ איסור אונאה יש בקרקע, וכן יש פוסקים הסוברים שיותר מכפול יש בו אונאה, יעי' בסמ"ע שם).

ולהמבואר לעיל שערך המקח נמדד לפי המציאות בשוק, ולא כפי ההנאה שמפיק הלקוח מן המקח, א"כ מה איכפ"ל שהוא אחיו של שאר השוכרים, סו"ס בשוק חדר שכזה שווה פחות משאר חדרים דעלמא, ולכן לא מתיחסים לפי לקוח זה בלבד.

מכר מאכל וחזתברר שזוהי אסור באכילה

ד. אך לכאורה מצינו בשו"ע הלכה הסותרת לסברא הנ"ל, שהנה כתב השו"ע (חו"מ סי' רל"ד סעיף ב' וג') שהמוכר לחבירו בשר בהמה ונודע שהיא טרפה, מה שאכלו, אכלו, ויחזיר להם הדמים. אבל המוכר לחברו דבר שאיסור אכילתו מדברי סופרים, אם היו הפירות קיימים מחזיר הפירות, ונטל דמיו, ואם אכלם אין המוכר מחזיר כלום.

נשאלת השאלה מה בין מקרה שהמאכל נמצא למפרע שאיסור אכילתו מדאורייתא, לבין מקרה שנמצא שאיסור אכילתו מדרבנן. וביאר הסמ"ע (סק"ד) ב' חילוקים הא' שבאיסור אכילה דאורייתא קנסוהו. ב' שהאוכל מאכל שהתברר שהיה אסור באכילה מדאורייתא אין לו הנאה, אלא אדרבא מצטער שעבר על איסור דאורייתא, משא"כ באיסור דרבנן עי"ש. והדבר אומר דרשני, למה רק באיסור דאורייתא הרי הוא מצטער שנכשל באכילתו, ואילו באיסור דרבנן אינו מצטער, והרי עבר בשוגג על לא תסור.

והנתיבות (סק"ג) יצא לחדש שיש חילוק מהותי בין מאכלות אסורות מדאורייתא, למאלכות האסורות מדרבנן, שמאכל האסור מדאורייתא, הרי הוא אסור מצד החפצא שבו, ולכן אדם ששגג ואכל, מ"מ אכל מציאות של מאכל אסור, משא"כ מאכל האסור מדרבנן, אין המאכל אסור מצד עצמו, אלא שרבנן הטילו איסור על האדם לאכול מן המאכל, ואילו היה עובר ואוכל במזיד היה עובר על לא תסור, אך עתה שלא ידע שהמאכל אסור מדרבנן, נמצא שלא עבר אמימרא דרבנן כלל, ולכן גם אינו צריך לעשות תשובה על אכילתו (ומסתבר שאין בזה גם טימטום הלב). וזה פשר החילוק בין קנה מאכל האסור מדרבנן שאינו יכול לבטל המקח, לבין מאכל האסור מדאורייתא, שבקנה מאכל שהתברר למפרע שהיה אסור מדאורייתא, נמצא שהמקח היה בטעות, ולכן חובה על המוכר להשיב לו את כספו, משא"כ בקנה מאכל אשר התברר למפרע שהיה אסור מדרבנן, מכיון שבעת אכילתו לא ידע מחסרונו של המאכל ונהנה ממנו כשאר מאכלים, אשר ע"כ אינו יכול לתבוע את כספו חזרה.

ומעתה ניחזי אנו, הרי הבשר האסור באכילה, מסתבר ששוי פחות בשוק, וא"כ מה לי שלא עבר באיסור במקרה שאיסורו מדרבנן סו"ס ערכו פחות ממאכל כשר, ולדברינו לעיל שערכו של מקח נמדד בעצמותו ולא כפי ההנאה שמפיק ממנו הלקוח, למה שלא ישיב לו המוכר לכה"פ דמי הפרש שבין בשר כשר לאסור מדרבנן.

ה. אמנם אכן מצינו שהפוסקים נחלקו בדבר זה האם עליו להשיב את הפרש שבין בשר כשר לבשר אסור באכילה, שהש"ך (יו"ד סי' קי"ט ס"ק כ"ז) כתב שרבנן לא גזרו איסור להוציא ממון, ולענין ממון אוקמוה אדין תורה. וצ"ב דברי הש"ך, שדל מהכא תקנת חז"ל בביטול המקח, סו"ס המקח בעצמותו שווה פחות.

וכבר הק' כן הפר"ח (שם ס"ק כ"ד) ולכן כתב שמוכרחים להעמיד שאין הבדל בין מחירו של בשר הכשר לבין מחירו של בשר האסור מדרבנן, וכל הנידון שם היה לבטל המקח. ומ"מ מדברי הש"ך עולה שחייב לשלם לאחר שאכל מכיון שהנאתו הייתה שלימה ולא היה בה מתום וצ"ע. (וע"ע בפתחי תשובה בחו"מ שם שהביא מח' הפוסקים מה הדין כשעדיין לא שילם).